

SAMHÄLLSKUNSKAP
4-6
GRUNDBOK

MICHAEL ENGSTRÖM

Besök gärna

www.capensis.se

CAPENSIS FÖRLAG AB

INNEHÅLL

VAD ÄR SAMHÄLLSKUNSKAP?	8	INFORMATION OCH KOMMUNIKATION	39	MÄNSKLIGA RÄTTIGHETER	76	BESLUTSFATTANDE OCH POLITISKA IDÉER	103
Samhälle	9	INFORMATIONSSPRIDNING I OLIKA MEDIER	40	Exempel på mänskliga rättigheter	77	DEMOKRATI	104
Demokrati	10	Opinionsbildning	42	FN:s barnkonvention	78	Diktatur	105
Medborgare	11	Nyheter sprids via massmedier	44	Barnarbete	80	Att vara med och påverka	106
Staten	12	Dagstidningar	46	Ord och begrepp i kapitlet	82	Klassråd och elevråd	108
Rättvisa	14	Tv och radio	47	SAMHÄLLSRESURSER	83	Ord och begrepp i kapitlet	109
INDIVIDER OCH GEMENSKAPER	15	Internet	48	PRIVATEKONOMI	84	POLITIK	110
SAMLEVNADSFORMER	16	Kommunikation	49	Inkomster	85	Politiska val	111
Ensam eller tillsammans?	17	Killar och tjejer i media och populärkultur	50	Utgifter	86	Så här går valet till	112
Barn i familjen	18	Reklam	52	Spara	87	Riksdag och regering	114
Socialisering och könsroller	20	Olika sorters reklam	53	Kontant, låna eller avbetalning	88	Svensk politik	116
Jämställdhet	22	Samhällsinformation	54	Ord och begrepp i kapitlet	89	Aktuella politiska frågor i Sverige	118
Ord och begrepp i kapitlet	24	Ord och begrepp i kapitlet	54	OFFENTLIG EKONOMI	90	Aktuella politiska frågor i världen	120
SOCIALA SKYDDSNÄT	25	KÄLLKRITIK	56	Politikerna beslutar om den offentliga ekonomin	91	Ord och begrepp i kapitlet	121
Fattigdom	26	Källkritiska frågor om internet	58	Inkomstskatt, moms och punktskatter	92	FLER ORD OCH BEGREPP	122
Kränkningar och mobbning	28	Källkritiska frågor om sociala medier	60	Företagens ekonomi	93	Individer och gemenskaper	122
Väld	30	Ord och begrepp i kapitlet	60	Det ekonomiska kretsloppet	94	Information och kommunikation	124
Ord och begrepp i kapitlet	32	RÄTTIGHETER OCH RÄTTSSKIPNING	61	Ord och begrepp i kapitlet	95	Rättigheter och rättsskipning	125
NATIONELLA MINORITETER	33	LAGSTIFTNING	62	EKONOMISKA VILLKOR FÖR BARN	96	Samhällsresurser	126
De fem nationella minoriteterna	34	Allemansrätten	63	Fattiga och rika familjer	97	Beslutsfattande och politiska idéer	127
Samerna är ett urfolk	36	Lagar	64	Fattiga och rika länder	98	REGISTER	128
Ord och begrepp i kapitlet	37	Grundlagar	65	Välstånd	100	BILDFÖRTECKNING	132
Nationella minoriteter i Sverige (karta)	38	Brott och straff	66	Problem med välstånd	101		
		Exempel på brott och straff	68	Vad kan ändras?	102		
		Varför brott? Varför straff?	69	Ord och begrepp i kapitlet	102		
		Rättsväsendet	70				
		Från brott till straff	71				
		Problem med brottslighet	74				
		Ord och begrepp i kapitlet	75				

BARN I FATTIGA FAMILJER

Det finns människor i Sverige som räknas som fattiga. De har kanske varit sjuka länge eller har inte haft något arbete under lång tid. Det finns också barn som lever i familjer som räknas som fattiga. För att alla ska få samma möjligheter till ett bra liv hjälper samhället till med pengar.

Försörjningsstöd

I fattiga familjer räcker inte pengarna till att betala bostad, mat, kläder och andra saker. De här familjerna kan få försörjningsstöd. Det är en viss summa pengar som ska användas till bland annat mat och bostad.

Det är socialtjänsten i kommunen som familjen bor i som bestämmer om familjen ska få försörjningsstöd eller inte. Socialtjänsten bestämmer också hur mycket pengar familjen ska få.

Fattiga familjer

Det kan vara extra jobbigt för barn som lever i fattiga familjer. Barnen kan känna att de inte har det lika bra som andra barn. De kanske inte har råd

Personer som behöver hjälp med pengar till mat och kläder kan vända sig till socialtjänsten i sin kommun.

att delta i olika fritidsaktiviteter och de kan kanske inte få saker som andra barn har.

Frivillig hjälp till fattiga

All hjälp till fattiga i Sverige kommer inte från kommunerna. Det finns också organisationer som hjälper barn, till exempel Majblommans riksförbund. Har du sålt eller köpt majblommor vid något tillfälle? Pengarna som kommer in via försäljningen används till att hjälpa barn som behöver extra stöd. Det kan röra sig om inköp av en vinterjacka eller pengar som behövs för att ett barn ska kunna följa med på en resa.

Andra exempel på organisationer som hjälper barn i Sverige på olika sätt är Rädda Barnen och Barnens rätt i samhället (BRIS).

Jätt nu har vi åbata investar i bland annat Spanien, Grænlænd, Italien, Serbien och här hemma i Sverige. Men det räcker inte. Vi behöver din hjälp. Vi behöver bli fler. [Rädda Barnen på räddabarnen.se](http://www.raeddabarnen.se)

Lycka

I undersökningar där människor har fått frågan vad som gör dem lyckliga säger de flesta att det är kärlek och en trygg familj som är viktigast. Det är också viktigt att vara frisk.

Andra viktiga saker är att leva i ett demokratiskt land där människorna tar hand om varandra. Vuxna känner sig lyckliga när de kan välja hur de ska leva sina liv utan att andra bestämmer vad de ska göra. För barn är det viktigt att kunna påverka saker som betyder mycket för dem.

Pengar = lycka?

Måste en person vara rik för att vara lycklig? Ibland verkar det så. I filmer och på reklam visas ofta rika människor som är glada för att de lever på ett visst sätt eller har fina saker. I verkligheten är det inte alltid så. Personer som har ont om pengar kan vara lyckliga och personer som har mycket pengar kan vara olyckliga.

Ung brasiliansk mamma busar med sina barn.

Ett urval av de lyckligaste länderna i världen

En lycklig människa mår bra och är nöjd med sitt liv. Forskare har mätt hur lyckliga människor är i världen. I tabellen nedan finns några av länderna.

1. Norge	22. Brasilien
2. Danmark	25. Mexiko
3. Island	30. Panama
4. Schweiz	31. Frankrike
5. Finland	32. Thailand
6. Nederländerna	47. Uzbekistan
7. Kanada	53. Algeriet
8. Nya Zeeland	77. Kroatien
9. Australien	89. Portugal
9. Sverige	109. Albanien
11. Israel	132. Ukraina
12. Costa Rica	144. Madagaskar
21. Förenade Arabem.	153. Tanzania

Vad gör barn glada? Vad gör att ett barn känner sig lycklig? Vad gör dig lycklig?

REKLAM

Ibland får vi information som vi egentligen inte vill ha, till exempel reklam. Det är omöjligt att undvika reklam eftersom den finns på alla möjliga ställen.

Reklam är information som vill få oss att köpa något eller vill få oss att tycka på ett speciellt sätt. Reklam används oftast när ett företag vill sälja något, till exempel en bil eller ett speciellt tuggummi.

Låt dig inte luras

Tänk dig att du tittar på tv och att du ser reklam för en sak som du aldrig har sett förut. Plötsligt känner du att du måste köpa just den saken fast du egentligen inte behöver den. Reklam kan locka oss till att köpa saker som vi egentligen inte behöver.

Det är viktigt att förstå att reklam informerar om det som säljaren tycker är bra med det som han/hon säljer. Det sägs eller skrivs förstås inget om det som inte är bra. Meningen är ju att vi ska köpa just det bilmärket eller den tuggumisorten.

Sugen på fika?

Reklam kan också vara bra

Tänk dig nu i stället att du ska köpa en ny cykel. Hur ska du veta vilka olika cyklar det finns och var du kan köpa dem? Vi får hjälp av reklam när vi ska köpa något. Om det inte skulle finnas reklam skulle du vara tvungen att åka runt till olika affärer för att se om de säljer cyklar.

Med hjälp av reklam kan du ta reda på det mesta om ditt cykelköp hemma. Sedan behöver du antagligen bara åka till några få affärer innan du bestämmer dig.

Reklam riktad till barn

I Sverige är det förbjudet att sända tv-reklam som riktar sig till barn under tolv år. Barnprogram får inte heller avbrytas med reklam och det får inte visas reklam precis före eller efter ett barnprogram.

Vissa tv-kanaler sänder sina program från andra länder där det är tillåtet med reklam som är riktad till barn. De kan därför visa reklam även mitt i ett barnprogram.

I Sverige är det förbjudet att sända tv-reklam som riktar sig till barn under tolv år.

OLIKA SORTERS REKLAM

Det är mycket svårt eller till och med helt omöjligt att undvika reklam under en hel dag. När du äter frukost ser du troligtvis reklam på müslipaketet och när du använder internet i skolarbetet är det svårt att undvika att se någon reklam. Hela vår vardag är fylld med reklam!

Reklam i tidningar

I tidningar finns det ofta annonser som gör reklam för olika saker. Tidningarna tjänar mycket pengar på att sälja annonser. En tidning utan annonser skulle vara mycket dyrare att köpa.

Reklam på internet

Har du tänkt på att mycket av reklamen på internet ofta handlar om sådant som just du är intresserad av? Det beror på att olika hemsidor på internet vet vad du är intresserad av. När du besöker hemsidor som handlar om innebandy sparas den informationen. När du sedan besöker en hemsida med reklam kommer det att visas reklam om sådant som intresserar dig, till exempel innebandy.

I sportsammanhang förekommer mycket reklam.

Sponsring

Inom idrotten finns ofta reklam på klubb- och tävlingskläderna. Det kallas sponsring. Ett företag har fått betala (sponsra) för att få ha sitt namn på dräkterna. Publiken kan då se företagets namn.

Utomhusreklam

Reklampelare, skyltar på idrottsarenor och bussar, ljusskyltar på byggnader med mera är exempel på utomhusreklam.

Produktplacering

När ett företag betalar för att deras produkter ska få vara med i en film eller i ett tv-program kallas det för produktplacering. Det är alltså inte slumpen som avgör vilken läsk skådespelarna dricker eller vilken bil hjälten kör i filmen.

James Bond. Är valet av motorcykel en produktplacering eller en ren tillfällighet?

RÄTTSVÄSENDET

I det svenska samhället finns det många som arbetar med att lagarna ska följas och att det ska vara säkert och tryggt för oss som lever här. Det gör bland annat poliser, åklagare, domstolar och kriminalvården. Tillsammans kallas de för rättsväsende.

Polisen ser till att lagen följs

Polisen ska se till att alla följer lagarna. Poliserna ska upptäcka brott som begås och utreda brott. Det betyder att de ska ta reda på vad som har hänt och vem som har begått brottet.

Polisen förebygger brott

Polisen har också till uppgift att se till att människor inte begår brott. Det kallas att förebygga brott. Det kan de till exempel göra genom att besöka skolor och berätta om sitt arbete och varför det är viktigt att följa lagarna.

Polisen ska också vara närvarande på platser där det kan uppstå bråk mellan människor, till exempel under en fotbollsmatch eller vid en politisk demonstration. När människor ser poliser minskar risken att de begår brott.

Åklagaren

Åklagaren försöker bevisa att den misstänkta personen är skyldig, bland annat genom att visa spår som polisen har hittat och genom att lyssna på vittnen.

Domstolarna

Det är domstolarnas uppgift att bedöma om en person är skyldig till ett brott. Det görs under en rättegång.

Polis bevakar en allsvensk match i fotboll och kan med sin närvaro förebygga att det blir oroligt och bråkigt.

Personen som har blivit utsatt för ett brott kallas för brottsoffer. Under rättegången får brottsoffret berätta om vad som har hänt. Polis och åklagare lägger fram bevis som pekar ut den misstänkte, det vill säga personen som anses ha begått brottet. Arbetet i en domstol leds av en domare.

Rättegång

Under en rättegång avgörs om en misstänkt brottsling är skyldig eller inte. Under rättegången lyssnar domstolen också på vad den misstänkta personen har att säga. En advokat hjälper den misstänkta personen att försvara sig under rättegången för att han/hon inte ska bli orättvist behandlad.

Den misstänkta personen behöver inte bevisa att han/hon är oskyldig. Åklagaren måste i stället bevisa att personen i fråga är skyldig. Efter rättegången bestämmer domstolen om den misstänkta personen är skyldig eller oskyldig.

Kriminalvården

Kriminalvården är ansvarig för alla Sveriges fängelser och vårdanstalter. Den tar hand om dem som döms för allvarliga brott.

FRÅN BROTT TILL STRAFF

Under natten har någon tagit sig in på Central-skolan och stulit 50 av skolans surfplattor! Vad händer nu? Vad händer när någon begår ett allvarligt brott?

1. Den första personen som kommer till skolan på morgonen är vaktmästaren Michaela. Hon ser vad som har hänt och gör en polisanmälan.

2. Två poliser kommer till skolan. De pratar med Michaela om vad som har hänt.

3. Poliserna påbörjar en brottsplatsundersökning. De ser om de kan hitta några spår efter tjuven såsom fingeravtryck, DNA-spår eller något annat spår som tjuven har lämnat kvar på platsen.

4. Polisen försöker hitta något vittne som har sett vad som har hänt. En man som rastade sin hund såg en kvinna gå in på skolgården under natten. Polisen talar med mannen (vittnet) och han får berätta vad han såg.

UTGIFTER

Du har kanske hört dina föräldrar klaga över att de har många räkningar som måste betalas. De menar då att de har många utgifter. Några exempel på vanliga utgifter är

- boende (hyra för lägenhet eller kostnad för eget hus),
- mat,
- kläder,
- dagis och fritids,
- el, telefoner, uppkoppling mot internet, tv-licens,
- bil och resor,
- försäkringar och
- skatt.

Om det blir pengar över kan de användas till att ha en orm som husdjur.

Konsumtion

När vi använder våra pengar konsumerar vi dem. Pengarna kan användas till att köpa varor och tjänster. Det kallas för konsumtion.

Varor är saker som vi behöver eller vill ha, till exempel mat, bilar och dataspel. Tjänster är sådant vi får hjälp med, till exempel att klippa oss hos frisören eller laga bilen på en bilverkstad.

Försäkringar

En viktig utgift för ett hushåll är kostnaden för olika försäkringar. Tänk dig att huset som du bor i brinner eller att familjens bil blir stulen. Det är dyrt att köpa ett nytt hus eller en ny bil.

De flesta köper (tecknar) en försäkring för att skydda sig mot sådana oväntade utgifter. Om något skulle hända kan försäkringsbolaget betala ut pengar för att vi ska kunna köpa nya saker som får ersätta de stulna eller förstörda sakerna.

Skatter

En stor utgift för hushållen är de olika skatterna. De flesta betalar skatt varje månad. Pengarna som betalas i skatt används av kommunerna, regionerna och staten. Du får läsa mer om skatter i nästa kapitel.

Pengar som blir "över"

När det viktigaste är betalat kan resten av pengarna i ett hushåll användas till andra saker såsom

- sparande,
- restaurangbesök,
- husdjur,
- fritidsaktiviteter och
- semesterresor.

SPARA

Det går att spara en del av pengarna som blir över. Att spara betyder att lägga undan en del av sina pengar. De kan behövas när något dyrt ska köpas i framtiden. Då är det bra att använda de sparade pengarna för att slippa låna pengar till köpet.

Vuxna sparar till dyra saker såsom bilar och semesterresor. De sparar också pengar för att kunna köpa eller laga saker som plötsligt går sönder. Diskmaskinen kanske går sönder och en ny måste köpas. Då kan det vara bra att ha sparade pengar.

Spara pengar i en spargris.

Banker

Det går att spara pengar på olika sätt. Ett sätt är att lägga pengarna i en spargris. Det är dock bättre att spara pengarna på ett bankkonto. Där är pengarna säkrare.

Banken tar hand om dina sparade pengar så länge som du inte behöver dem. Under tiden lånar banken ut pengar till andra personer som behöver låna pengar.

Det går att ta ut sparade pengar i en bankomat.